

3. Гапало С. Ю. Санкції в господарському праві України: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право». ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». К., 2011. 23 с.
4. Про порядок провадження діяльності страховими посередниками: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1996 р. № 1523. *Урядовий кур'єр*. 1997. 21 січня.
5. Татькова З. Ф. Підстави, види та форми господарсько-правової відповідальності: автореф. дис ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право». НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк., 2010. 24 с.
6. Гуйван П. Д. Деякі правові аспекти підставності та строків захисту прав учасниками відносин з комунальних послуг. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 37. С. 286–292. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2007_37_46.
7. Вінник О. М. Господарське право: навчальний посібник. К.: Правова єдність, 2009. 768 с.
8. Про затвердження Порядку реєстрації страхових агентів, які мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, у Моторному (транспортному) страховому бюро України: розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 18 квітня 2013 р. № 1270. *Офіційний вісник України*. 2013. № 40. Ст. 1446.
9. Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів: розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 травня 2004 р. № 736. *Офіційний вісник України*. 2004. № 26. Ст. 116.

УДК 349.42

Ю. М. Павлюченко

доцент кафедри господарського права
Донецького національного
університету імені Василя Стуса,
канд. юрид. наук, доцент

Б. І. Кравчук

студент юридичного факультету
Донецького національного
університету імені Василя Стуса

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА АГРАРНИХ РОЗПИСОК

Ключові слова: аграрні розписки, товарні аграрні розписки, фінансові аграрні розписки, товаророзпорядчий документ, кредитор, боржник, майбутній урожай.

Аграрні розписки є відносно новим поняттям у вітчизняній аграрній сфері, запровадження якого покликане спростити сільськогосподарським товаровиробникам залучення коштів на поточні виробничі потреби. Попри те, що аграрні розписки розглядають вигідною альтернативою кредитуванню сільського господарства, вони допоки не знайшли значного розповсюдження на території України. Уведення аграрних розписок в аграрну сферу здійснюється поступово і

нині охоплено вісім областей України. Станом на 12 вересня 2017 р. видано 149 аграрних розписок на загальну суму 1 млрд грн. [1].

У галузі аграрного права інститут аграрних розписок тільки починає формуватися. Його законодавчим підґрунтям виступає Закон України «Про аграрні розписки» від 6 листопада 2012 р., який набув чинності з березня 2013 р. (далі – Закон). Однак, реально положення цього Закону почали застосовувати тільки з 2015 року з пілотного проекту у Полтавській області. Детально історію впровадження аграрних розписок у вітчизняному аграрному секторі описав С. В. Мамалига [2]. Через незначний практичний досвід застосування Закону важко об'єктивно оцінювати його переваги і недоліки.

Аграрні розписки виступали предметом дослідження в економічній та юридичній науках. Різні аспекти сутності, ефективності, механізму використання аграрних розписок аналізували такі автори, як А. М. Ісаян, С. В. Мамалига, Н. Г. Радченко, М. Струць, О. А. Сьомченков, О. М. Туєва та інші. Більшість публікацій носять описовий характер та містять посилання на багаторічний бразильський досвід використання аграрних розписок, на підставі чого автори наголошують на перспективності їх впровадження в Україні.

Поділяючи думки дослідників щодо позитивного впливу аграрних розписок на вітчизняне сільське господарство, необхідно зазначити, що нагальним та актуальним є юридичний аналіз їх сутності та можливого впливу на аграрний ринок.

Метою статті є надання правової характеристики аграрних розписок.

Загальновідомим є факт запозичення моделі аграрних розписок у Бразилії, зокрема, їх прототипом стали договори *Cedula de Produto Rural*, які були запроваджені у цій країні у 1994 р. На сьогоднішній день вітчизняні дослідники, можновладці та фахівці-практики наголошують на їх надзвичайній ефективності для залучення коштів на поточні виробничі потреби аграріїв [3]. Натомість в Україні, аналізуючи практику впровадження аграрних розписок, фахівці відзначають малочисельність нотаріусів, які підключені до реєстру і мають право вчиняти дії з розписками; інформаційний вакуум або глобальну необізнаність сільськогосподарських виробників з наявністю такого інструменту залучення коштів та / або його можливостями, побоювання «відібрання» землі за невиконання зобов'язань за розписками [4].

Аграрна розписка відповідно до ст. 1 Закону визначається як товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах.

У контексті аналізу цього визначення привертає увагу віднесення аграрних розписок до товаророзпорядчих документів. Згідно з п.6 ч.5 ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» товаророзпорядчі документи є видом цінних паперів, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах. За формою існування аграрні розписки належать до документарних цінних паперів.

Досліджуючи товаророзпорядчі документи, Л. В. Машковська робить висновок, що вони є певними видами документів, які застосовуються у сфері господарювання в якості опосередкування певних дій із майном і майновими правами, визначають певні підстави набуття права власності на них та яким притаманні властивості цінних паперів. Авторка зазначає, що основною властивістю товаророзпорядчого документа є його оборотоздатність, тобто здатність за допомогою його обігу передавати виражене в ньому майнове право вимоги до зобов'язаної за цінним папером особи [5, с. 143].

Аграрні розписки також мають цю властивість, що забезпечується положеннями ст. 11 Закону. Зокрема, передання прав кредитора за аграрною розпискою здійснюється шляхом здійснення на ній або на її невід'ємному додатку передавального напису «Відступлено» із зазначенням нового кредитора. Такий напис скріплюється підписом попереднього кредитора за аграрною розпискою і підлягає нотаріальному посвідченню.

Надаючи правову характеристику аграрним розпискам, потрібно звернути увагу на осіб, які беруть участь у відповідних правовідносинах. Ними є боржник і кредитор, визначення яких закріплено у ст. 1 Закону. Так, боржник за аграрною розпискою – особа, яка видає аграрну розписку для оформлення свого зобов'язання здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених в аграрній розписці умовах. У свою чергу, кредитор за аграрною розпискою – фізична чи юридична особа, яка надає грошові кошти, послуги, поставляє товари, виконує роботи як зустрічне зобов'язання за договором, за яким боржник за аграрною розпискою видає їй аграрну розписку, наділяючи правом вимагати від нього належного виконання зобов'язань, а також фізична чи юридична особа, яка отримала права кредитора від іншого кредитора за аграрною розпискою у спосіб, не заборонений законом.

З наведених визначень не вбачається, що боржник обов'язково має бути суб'єктом господарювання. Це підтверджується аналізом інших положень Закону. Так, відповідно до ст. ст. 4, 6 Закону в аграрній розписці вказується ім'я боржника, його місце реєстрації, реєстраційний номер облікової картки платника податків (номер та серія паспорта у разі, якщо особа через свої релігійні переконання відмовляється від прийняття реєстраційного номера) та підпис – для фізичних осіб; найменування, адреса місцезнаходження, код ЄДРПОУ, підпис уповноваженої особи – для юридичних осіб.

Поряд із цим аналіз положень Закону дозволяє визначити інші ознаки боржника. По-перше, боржник має бути виробником сільськогосподарської продукції. Це твердження впливає, зокрема, з того, що аграрна розписка встановлює забезпечення виконання зобов'язань боржника заставою його майбутнього врожаю, та з інших положень Закону, які свідчать, що боржник залучає кошти через аграрну розписку для забезпечення діяльності з виробництва сільськогосподарської продукції. По-друге, у боржника має бути наявна земельна ділянка сільськогосподарського призначення на праві власності або на праві користування. У ст. 2 Закону акцентовано, що користування має бути на законних підставах, що можна трактувати як на підставах, передбачених

Земельним кодексом України та іншим земельним законодавством (право оренди), та за наявності відповідних підтверджуючих документів (акти про право власності на землю, договір оренди тощо). Закон вимагає, щоб в аграрній розписці було вказано кадастровий номер, місце розташування і право-встановлюючі документи на земельні ділянки (ст. ст. 4, 6). Як слушно зауважує М. Струць, багато малих і середніх аграрних суб'єктів господарювання не реєструють права на земельні ділянки, не мають кадастрових номерів на них, що унеможлиблює видачу аграрної розписки [6].

З урахуванням викладеного можна стверджувати, що боржником за аграрною розпискою виступає особа, яка підпадає під визначення сільськогосподарського виробника, закріпленого у ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарський перепис».

Для кредитора статус суб'єкта господарювання також прямо не вимагається Законом, проте за змістом вищенаведеного визначення кредитора фактично ними виступають суб'єкти господарювання (банки та інші фінансові установи, суб'єкти господарювання, які можуть надавати кошти або займаються матеріально-технічним постачанням чи виробничо-технічним обслуговуванням сільськогосподарських виробників).

Іншими словами, аграрна розписка – це зобов'язання сільськогосподарського виробника поставити продукцію або сплатити кошти за зустрічним зобов'язанням кредитора надати кошти, інші матеріальні ресурси, виконати роботи або надати послуги. Практика свідчить, що аграрні розписки користуються попитом у періоди активних польових робіт, коли власних джерел виробника не вистачає для забезпечення виробничого процесу.

Вид зобов'язання є підставою для поділу аграрних розписок на товарні та фінансові. Основна різниця між ними у тому, чим повертаються надані кошти або здійснюється розрахунок за поставлені товари, виконані роботи чи надані послуги. За товарною аграрною розпискою боржник зобов'язаний здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені самою розпискою. За фінансовою аграрною розпискою боржник зобов'язаний сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості.

Отже, аграрна розписка є підставою для виникнення таких правовідносин як поставка та застава (за товарною розпискою) або повернення позики і застава (за фінансовою розпискою).

Зручність аграрних розписок полягає у тому, що законодавство не висуває суворої вимоги до послідовності викладу їх змісту, не пропонує примірних або типових форм аграрних розписок. Оскільки аграрна розписка складається на бланку і підлягає нотаріальному посвідченню, то нотаріус повинен пересвідчитися у наявності всіх обов'язкових реквізитів товарної і фінансової аграрних розписок, закріплених ст. ст. 4, 6 Закону.

Аналіз доступних зразків аграрних розписок та укладених розписок свідчить, що у певних випадках сторони користуються правом вносити додат-

кові відомості, зокрема вказують, на виконання якого зустрічного зобов'язання кредитора вона видана. Наприклад, аграрна розписка може містити речення: «Ця Аграрна розписка підтверджує факт отримання Боржником від Кредитора грошових коштів в розмірі _____ гривень в повному обсязі» або «Ця Аграрна розписка надається Боржником в забезпечення виконання ним зобов'язання в рамках договору №_ від «__» __року» [7, 8]. При цьому умови надання кредитором коштів, товарів, робіт, послуг можуть бути прописані в окремому договорі або включені до розписки.

Для правової характеристики аграрної розписки важливо те, що вона встановлює безумовне зобов'язання боржника, виконання якого забезпечується виключно заставою майбутнього врожаю (ст. 7 Закону).

Це положення Закону можна вважати значною економічною перевагою залучення у сільське господарство коштів через аграрні розписки. Вироблена сільськогосподарська продукція вимагає прийняття рішення щодо розпорядження нею, зокрема, реалізації. Тому поставку сільськогосподарської продукції за товарною аграрною розпискою або звернення стягнення на неї за фінансовою аграрною розпискою можна вважати способом розпорядження нею. Крім того, звернення стягнення на заставлений врожай не призводить до зменшення чи втрати майна сільськогосподарського виробника, яке необхідне для здійснення виробничої діяльності, запобігає збільшенню боргів виробника і виникненню стану неплатоспроможності.

Отже, аграрні розписки, хоча і опосередковано, сприяють просуванню сільськогосподарської продукції на аграрному ринку. Тому можна погодитись з О. М. Туевою, яка зазначає, що аграрні розписки позитивно впливають на гарантованість реалізації продукції, оскільки відповідні обов'язки виникають до її виробництва і стосуються майбутнього врожаю [9, с. 188].

У законодавстві не закріплено визначення поняття майбутнього врожаю. Досліджуючи особливості його застави, І. Самойлюк наводить визначення, запропоноване у проекті Закону України «Про форвардну заставну закупівлю сільськогосподарської продукції у дрібних і середніх сільськогосподарських підприємств» ще від 5 липня 2012 р. Майбутній врожай – це сільськогосподарська рослинницька продукція, яку планує отримати сільськогосподарське підприємство на основі здійснених посівів культур на належних йому сільськогосподарських угіддях у процесі здійснення сільськогосподарської діяльності у поточному сільськогосподарському (маркетинговому) році [10]. Цілком очевидно, що наведене визначення не може вважатися універсальним (зокрема, через вказівку на суб'єкта отримання врожаю). Крім того, гостра необхідність законодавчого визначення цього поняття допоки практикою не висувається.

Для аграрного ринку позитивний ефект від використання аграрних розписок проявляється у питаннях ціноутворення і якості продукції. Аналіз положень ст. ст. 4, 6, 8 Закону дозволяє поділяти думку О. М. Туевої, яка вказує, що використання аграрних розписок сприяє зменшенню ризиків зниження ціни на сільськогосподарську продукцію, оскільки обов'язок боржника фіксується у кількості товару, а не у ціновому еквіваленті, та позитивно впливає на якість

продукції, яка є предметом зобов'язання за аграрною розпискою [9, с. 188]. Підставою для такого твердження виступає те, що кредитор за аграрною розпискою наділений правом здійснювати моніторинг, спостереження за майбутнім врожаєм, за дотриманням технологічних процесів з можливістю доступу до земельних ділянок, на яких вирощується майбутній врожай, а також доступу до приміщень, де зберігається зібрана сільськогосподарська продукція. У разі виявлення порушень технологічних процесів вирощування продукції кредитор наділяється правом складення акту про порушення технології виробництва та може вимагати від боржника усунути таке порушення у визначений у такому акті строк. Якщо вимоги, викладені в акті, не будуть усунуті боржником, кредитор має право доростити майбутній врожай з дотриманням відповідних технологічних процесів (ст. 8 Закону). Проте передбачений обов'язок боржника здійснити відшкодування витрат кредитора на здійснюване дорошування врожаю може зумовити зловживання з його боку та висунення не виправдано великих витрат на боржника [9, с. 188].

Системний аналіз положень Закону дозволяє зробити висновок, що аграрні розписки фактично розраховані на використання тільки у рослинництві. Це звужує можливу сферу застосування аграрних розписок, визначену у ст. 2 Закону, де встановлено, що вони використовуються в операціях з сільськогосподарською продукцією. За визначенням сільськогосподарської продукції, наведеним у ст. 1 цього ж Закону, це продукція, перелік якої визначений у групах 01-14 розділів I та II Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності згідно із Законом України «Про Митний тариф України». У цьому переліку міститься продукція і рослинництва, і тваринництва. Отже, у цій частині Закон потребує відповідного удосконалення: доповнення положеннями, які дозволяють використовувати як об'єкт застави не тільки продукцію рослинництва, або внесення змін, спрямованих на звуження сфери використання аграрних розписок.

Даючи правову характеристику аграрних розписок потрібно зупинитись на питаннях їх обігу і виконання зобов'язань. Обіг аграрних розписок здійснюється відповідно до Розділу III Закону, згідно зі ст. 9 якого аграрна розписка видається окремо на кожний вид сільськогосподарської продукції, визначений родовими або індивідуальними ознаками. Товарна аграрна розписка може видаватися на кожен погоджений боржником та кредитором обсяг поставки сільськогосподарської продукції. Аграрна розписка вважається виданою з дня її реєстрації в Реєстрі аграрних розписок.

Аналізуючи Закон та практику його застосування, можна зробити висновок про чітко прописані механізми добровільного або примусового виконання аграрних розписок, зведення до мінімуму виникнення спірних ситуацій або загроз невиконання зобов'язань за ними, встановлення відповідальності сторін. Наприклад, Законом встановлено, що перехід прав на земельну ділянку не зупиняє дію застави майбутнього врожаю і не припиняє прав боржника і кредитора за аграрною розпискою на користування земельною ділянкою до збору відповідного врожаю, але не довше ніж до закінчення поточного

маркетингового року (ч. 3 ст. 2 Закону). У разі загибелі врожаю передбачається заміна предмета застави іншим майном або розповсюдження застави на майбутній урожай продукції з цієї ж земельної ділянки. Такі ж наслідки передбачені Законом і у разі недостатності зібраного врожаю для повного погашення зобов'язання.

Значною перевагою аграрних розписок є безумовний характер зобов'язань боржника, що доволі чітко виписано у Законі. Так, згідно зі ст. 13 Закону наявність аграрної розписки без відмітки про її виконання є достатнім підтвердженням безспірності вимог кредитора за аграрною розпискою. При цьому у разі невиконання боржником зобов'язання кредитор звертається до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису, який підлягає негайному виконанню і на підставі якого орган або особа, що здійснює примусове виконання, протягом семи днів забезпечує передачу кредитору за аграрною розпискою предмета застави аграрної розписки (ст. 13 Закону).

Викладене більшою мірою підтверджує характеристику аграрних розписок, надану фахівцями: проста процедура оформлення і реєстрації; погашення боргу товаром чи грошима; беззаперечність зобов'язання; забезпечення заставою врожаю з певної конкретної земельної ділянки; можливість кредитора здійснювати моніторинг діяльності боржника; публічна фіксація невиконання боржником зобов'язання, що дозволяє відстежувати потенційним кредиторам боржників, які мають непогашені прострочені аграрні розписки [6], проте не обмежується нею.

Таким чином, правова характеристика аграрних розписок може бути розкрита через такі узагальнення: аграрні розписки належать до товаро-розпорядчих цінних паперів, існують у документарній формі; боржником за аграрною розпискою виступає сільськогосподарський виробник, кредитором – суб'єкт господарювання, який надає кошти, товари, послуги або виконує роботи, необхідні боржнику; аграрні розписки посвідчують безумовне зобов'язання поставити товар або повернути кошти; розраховані на використання у сфері рослинництва; встановлюють заставу на майбутній врожай; є оборотоздатними і впливають на рух, ціноутворення і якість продукції на аграрному ринку; мають просту процедуру оформлення і реєстрації, чіткий механізм добровільного або примусового виконання зобов'язань за ними.

1. Обсяг фінансування за аграрними розписками в Україні станом на 12 вересня 2017 р. сягнув 1 млрд грн. *AgroPortal*. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/vlast/obem-agrarnykh-raspisok-v-ukraine-dostig-1-mlrd-grn>.

2. Мамалига С. В. Аграрні розписки в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Агросвіт*. 2017. № 9. С. 30–34.

3. Ісаєв А. М. Аграрні розписки як новий інструмент кредитування АПК під майбутній врожай. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 8. Ч. 3. С. 138–141.

4. Недибалюк В. Переваги та недоліки запровадження в Україні аграрних розписок. *Взгляд юриста: юридический блог компании Jurimex*. URL: <http://jurblog.com.ua/2012/11/perevagi/>.

5. Машковська Л. В. Поняття, види та правова природа товаророзпорядчих документів як об'єктів ринку цінних паперів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Випуск 24. Том 2. С. 140–144.

6. Струць М. Аграрні розписки: реалії і перспективи. *Юрист & Закон: електронне издание*. 2016. № 20. URL: <http://imgpartners.com.ua/company/publications/agrarni-rozpiski-realii-iperspektivi-643-643/>.

7. Фінансова аграрна розписка: Інструкція по використанню. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files>

8. Товарна аграрна розписка. Зразок, розроблений експертами Проекту IFC «Аграрні розписки в Україні». URL: http://www.apk.sm.gov.ua/images/docs/agrarny_rozpusky/Commodity_CR_Template_Final.pdf.

9. Туева О. М. Аграрні розписки як інструмент кредитування аграрних товаровиробників. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (22–23 трав. 2015 р.), присвяч. 90-річчю від народж. акад. В. З. Янчука. Київ, 2015. С. 187–189.

10. Самойлюк І. Застава майбутнього врожаю. *Юридичний радник*. 2012. № 6 (66). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/>

УДК 346.93

Р. В. Міліціанов
*суддя господарського суду
Вінницької області,
канд. юрид. наук*

ОПЛАТА КРЕДИТОРАМИ ОСНОВНОЇ ГРОШОВОЇ ВИНАГОРОДИ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО

Ключові слова: банкрутство, арбітражний керуючий, ліквідатор, грошова винагорода арбітражного керуючого.

Незважаючи на відсутність у новій редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон про банкрутство) [1] обов'язку суду затверджувати розмір основної грошової винагороди арбітражного керуючого, суд перевіряє правильність нарахування такої винагороди з метою забезпечення законності провадження у справі про банкрутство.

Вірне визначення розміру грошової винагороди арбітражного керуючого впливає на дотримання інтересів кредиторів при розподілі грошових коштів у справі про банкрутство. Належний розмір оплати праці арбітражного керуючого у справі про банкрутство також має забезпечити ефективне виконання покладених на нього обов'язків, що надасть можливість відновити платоспроможність боржника або максимально зменшити майнові втрати кредиторів у випадку ліквідації підприємства.

У юридичній науці зазначеним аспектам раніше приділяли увагу С. В. Міньковський, П. Д. Пригуза, В. Я. Погребняк, В. В. Джунь, Б. М. Поляков